אברהם ודור הַפְּלַגָּה

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן ... וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: (בראשית יא כו-לא).[1]

משנה מסכת אבות פרק ה משנה ב – אברהם מקבל שכר כולם

עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו. שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו. שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כולם.[2]

בראשית רבה לח ב פרשת נח – דור הפלגה מיד לאחר המבול

רבי אבא פתח: ״אִם תְּכִתּוֹשׁ־אֶת־הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֲלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ״ (משלי כז כב) - אמר רבי אבא בר כהנא: כזה שהוא כותש את השעורים במלבן. סבור שהוא מביאן לידי מוטב, ועד שהוא עולה ועד שהוא יורד, ״לא תסור מעליו אולתו״.[3] כך דור המבול ודור הַפְּלַגָּה ״שנתיים אחר המבול״ (בראשית יא י), ״ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים״ (שם יא א).[4]

בראשית רבה לח ו – מתכוננים להרס הבא של העולם

״ודברים אחדים״ - שאמרו דברים חדים, אמרו: אחת לאלף ותרנ״ו שנה הרקיע מתמוטט. בואו ונעשה סמוכות, אחד מן הצפון ואחד מן הדרום, ואחד מן המערב, וזה שכאן סומכו מן המזרח. זהו שכתוב: ״ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים״.[5]

---

[1] במרכז הפרשה עומדת דמותו של נח והסיפורים על דור המבול ודור הפלגה. לקראת סוף הפרשה, בסיום הכרונולוגיה של עשרה הדורות מנח ועד אברהם: זה הוליד את זה וזה הוליד את זה, זה חי כך וכך שנים וזה חי כך וכך שנים וכו', עולה דמותו של אברהם, כאחד מבניו של תרח (לו חלקנו כבוד בדברינו תרח סבנו בפרשת לך לך). אזכור זה של אברהם, כולל יציאתו של בית תרח מאור כשדים ״ללכת ארצה כנען״, יכול להיחשב כחוליה אחרונה בשרשרת הדורות שאחרי המבול וכקדימון לפרשת לך לך הבאה בה נפתח במקרא הפרק של תולדות האומה העברית. אבל חכמי המדרש חושבים אחרת.

[2] מדרש זה בא ליצור השוואה ניגודית בין נח לאברהם, בין שתי קבוצות של ״עשרה דורות״ ובין דור המבול לדור הפלגה. אלה הסתיימו במבול וחורבן כללי ו'צדיק בדורותיו' שמילט את נפשו, משפחתו וכל החי (והצומח); ואלה הסתיימו בצדיק 'אב המון גויים' שבמעשיו הטובים חִפָּה על מעשיהם הרעים של הדורות שלפניו וזה שכרו הטוב (כך נראה לפרש את ״קיבל עליו שכר כולם״ ויש עוד פירושים רבים לקטע זה, ראו פרשני המשנה שם ומדרש ספרי זוטא להלן). וגם הדורות שאחריו עוד מזכירים את זכותו, ראו דברינו זכות אבות בפרשת בחוקותי. אין במשנה אזכור של דור הפלגה ולפיכך ניתן להבין ממנה, בדומה לפשט המקרא לעיל, שאין לאברהם קשר לדור הפלגה כפי שאין לו קשר לדור המבול. דור הפלגה הוא אירוע שקרה הרבה לפני זמנו של אברהם ובמסגרת הכוללת של ״הדורות שהיו מכעיסים ובאים״ בעבודה הזרה שהרבו לעשות; עליה, כידוע, התקומם אברהם.

[3] מפי ר' ישראל סלנטר, ממייסדי תנועת המוסר (ליטא מאה 19), שהתנועה של הכתישה שמעלה ומורידה את העלי אל מול המכתש יוצרת אצל האוויל את האשליה, כל פעם מחדש, שהנה חלפה ועברה המכה. בדומה לפרעה בעשר המכות. ראו הלשון במקבילה במדרש תנחומא (בובר) פרשת נח סימן כד: ״מי שהוא מכה את האויל, עם שהוא מעלה את השבט להיות שונה לו, הוא שוכח את הראשון. בתוך הריפות בעלי - עם שהוא מעלה את הראשון כבר נשכח, אפילו כן לא תסור מעליו אולתו״. ראו עוד מדרש במדבר רבה פרשה י סימן ב על סיסרא ושאר אויבי ישראל שלא למדו מפרעה.

[4] להבנת סיומת המדרש, כדאי לעיין בפרקים ט-יא בפרשתנו. פרק ט מוקדש למשפחת נח אחר המבול ומסתיים במותו של נח שאירע הרבה שנים לאחר מכן (אברהם ראה את נח כפי שנראה). פרק י מספר את תולדות שלושת בני נח משפחותיהם והתנחלותם בארצות שונות, כהמשך טבעי לפרק ט. בא פרק יא ומספר את סיפור מגדל בבל ודור הפלגה והכל נראה בסדר כרונולוגי ברור להוציא שאין אזכור כמה שנים עברו בין אירוע לאירוע, בפרט בין המבול ודור הפלגה שהוא החשוב לענייננו. אך בפסוק י של פרק יא, לאחר סיפור דור הפלגה, חוזרת התורה לספר את תולדות משפחת שם (על מנת להגיע בסוף לאברהם). בנו הראשון של שם הוא ארפכשד אשר נולד ״שנתיים אחר המבול״. על בסיס פסוק זה קובע המדרש שסיפור מגדל בבל ודור הפלגה התחיל עם בוא ארפכשד לעולם ״שנתיים אחר המבול״. סמיכות זו של דור הפלגה לדור המבול אומרת דרשני.

[5] מדרש זה מרחיק לכאורה את דור הפלגה מדור המבול ומתיישב עם סדר הפרקים שערכנו בתחילת ההערה הקודמת. אבל אין מדרש זה סותר בהכרח את הסמיכות למבול כפי שמסיים המדרש הקודם: ״שנתיים אחרי המבול״. זכרון אירוע המבול הטראומטי הוא שהביא את אנשי דור הפלגה להקים מגדל ענק, שהיה רק אחד מארבעה מגדלים מתוכננים בארבע רוחות השמים, על מנת לתמוך ברקיע שלא יתמוטט ולא יביא שוב מבול לעולם - המים אשר מעל לרקיע (מוטיב ארבעת מגדלי העולם קיים בתרבויות אחרות דוגמת היוונית, הסינית, המאיה ועוד). הצפי אמנם היה שאירוע כזה מתרחש אחת ל- 1656 שנה, כמו ימי המבול מאז בריאת העולם (ראו סדר עולם רבה הסמוך), אבל המלאכה היא רבה ויש להתחיל לבנות בהקדם (לפחות את המגדל המזרחי). לפיכך, כבר בשנה השנייה לאחר המבול התחילו בני האדם לבנות את המגדל ובנייה זו נמשכה זמן רב. נושא זה מביא לשאלה הידועה מה היה בכלל חטאם של אנשי דור הפלגה. ראו למשל את תשובתו של רשב״ם, בראשית יא ד שלא קיימו מצוות יישובו של עולם., אבל זה נושא אחר, עליו כבר הרחבנו מעט בדברינו בין דור המבול לדור הפלגה בפרשה זו. כאן אנחנו מחפשים את אברהם. הקדמת דור הפלגה לשנתיים אחר המבול מרחיקה אותנו לכאורה עוד יותר מאברהם, אבל מסתבר שלא כך. עכ״פ לא עפ״י המדרש. אגב, רעיון ארבעה

סדר עולם רבה (ליינר) פרק א – אברהם היה (בסוף) בדור הפלגה

מאדם עד המבול אלף ותרנ״ו שנים: וזה פרטן, אדם ק״ל, שת ק״ה, אנוש צ׳, קינן ע׳, מהללאל ס״ה, ירד קס״ב, חנוך ס״ה, מתושלח קפ״ז, למך קפ״ב ונח בן שש מאות שנה וגו׳ (בראשית ז ו).[6] חנוך קבר את אדם, וחיה אחריו נ״ז שנה. מתושלח מיצה ימיו עד המבול.[7] מן המבול עד הפלגה ש״מ שנה.[8] נמצא נח חיה אחר הפלגה עשר שנים.[9] אבינו אברהם היה בפלגה בין מ״ח שנה.[10]

אמר רבי יוסי: נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש, שנאמר: ״כי בימיו נפלגה הארץ״ (בראשית י כה), אם בתחילת ימיו, והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד י״ג משפחות ונתפלגו, ואם באמצע ימיו והלא לא בא לסתום אלא לפרש,[11] הא אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ, אלא בסוף ימיו.[12]

בראשית רבה סד ד – מה הביא את אברהם לאמונה בבורא עולם

״עקב אשר שמע אברהם בקולי״ (בראשית כו ה) - רבי יוחנן ורבי חנינא שניהם אומרים: בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו. ריש לקיש אמר: בן שלוש שנים הכיר אברהם את בוראו מנין עק״ב.[13]

המגדלים נראה כסותר את המקרא שהרי אין כאן מרכז אחד אלא ארבעה, אבל המדרש סבור ש״שפה אחת ודברים אחדים״ והעצה האחת ו״האחדות״ של כל יושבי תבל באותה עת, הם שורש הבעיה.

[6] זה פירוט 1656 השנים מבריאת העולם ועד המבול שכבר ראינו במדרש הקודם. הוא מונה את שנותיו של כל אחד עד השנה שבה הוליד את בנו. ואותנו מעניין מה שאירע אחר המבול.

[7] ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק לב: ״ויש אומרים: כל זמן שהיה מתושלח חי לא ירד מבול לעולם. וכשמת מתושלח עוד נתלה להם שבעת ימים לאחר מיתתו, שנאמר: ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ (בראשית ז י). מה טיבן של שבעת ימים הללו? אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שעיכבו את הפורעניות מלבוא לעולם. לפיכך נאמר: ויהי לשבעת הימים״. ובבראשית רבה לב ז: ״מלמד שתלה להם הקב״ה ז׳ ימי אבילות של מתושלח הצדיק, כדי שיעשו תשובה ולא עשו״. אבלות שבעה ימים היא מהמצוות שנתנו לאנושות עוד לפני מעמד הר סיני. ראו דברינו מצוות טרום סיני בפרשת לך לך.

[8] קביעה זו סותרת לכאורה את הדעה שראינו לעיל בבראשית רבה שהתחלת דור הפלגה, התכנסותם בבקעה ובניית המגדל, הייתה שנתיים אחר המבול. כך גם סובר רד״ק בפירושו לבראשית יא א שנראה להלן, שאומר: ״הסכמתם היתה ללכת בארץ ולבקש להם מקום רחב ידים וישכנו שם כולם ולא יפוצו הנה והנה בהיותם לעם רב. והיה זה שלש מאות וארבעים שנים אחר המבול״. אבל נראה שכוונת סדר עולם רבה לומר שהפילוג, הפצת אנשי המגדל והפרדתם לעמים ולשפות שונות, היא שאירעה 340 שנה אחר המבול, לא התחלת בניין המגדל ומחשבתם. הביטוי ״דור הפלגה״ כוונתו לדור בו אירעה הפלגה (ההתפלגות, בסוף התקופה שנמשכה כ- 340 שנה. בין כך או בין כך, מספר שנים זה, 340, מאפשר את הכנסת אברהם לתמונה כפי שהוא ממשיך בחשבון.

[9] לגבי נח החשבון פשוט, שהרי התורה אומרת: ״וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה״ (בראשית ט כח), היינו הוא ראה את דור הפלגה אבל רק 10 שנים. אבל אם כהצעתנו לעיל שדור הפלגה התחיל במחשבה שנתיים אחר המבול כשיטת בראשית רבה, אזי נח חי את כל תקופת בניית המגדל והעיר וגם ראה את הפילוג והפצת העמים. איך הגיב נח לאירועים אלה? איננו יודעים. מן הסתם מי שהיה ׳צדיק בדורותיו׳ ולא הציל את דורו מהמבול, מי שחווה את הטראומה הגדולה של ההרס הטוטלי, מי שלא היה מוכן לצאת מהתיבה עד שנשבע לו הקב״ה שלא יביא עוד מבול על הארץ (ראו דברינו שבועת נח – קץ העונש הטוטאלי בפרשה וכן צא מן התיבה), מי שעבר את החוויה הקשה שעשה לו חם בנו ומי שהפך להיות איש האדמה (ראו דברינו נח – איש האדמה) - לא הוא שיעמוד בפרץ וינסה להניא את אנשי המגדל ממעשיהם. כי באמת, מה עשו?

[10] לגבי אברהם החשבון קצת יותר מורכב ומה שכיסה וקיצר סדר עולם רבה, מציג באופן גרפי וברור הספר סדר הקורות בתנ״ך, אליעזר שולמן (שחיבר בעודו בסיביר בתנאים מאד קשים), משרד הביטחון ההוצאה לאור 1984 עמ׳ 23. החשבון מבוסס על כך שבשרשרת הדורות מנח ועד אברהם, אנשים הולידו בגיל צעיר, יחסית לשנות חייהם הארוכות, ולפיכך אברהם ראה, ולא רק בילדותו, את כל עשרה הדורות שלפניו, כולל את נח, לפחות עד גיל 48, השנה בה גם אירעו עפ״י סדר עולם רבה הפילוג וההפצה של תושבי בקעת שנער. (א. שולמן מכנה את כל התקופה מאחר המבול ועד אברהם: 11 דורות הפלגה). בכך מקבלת המשנה בה פתחנו: ״עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כולם״, משמעות חדשה. לא עוד ׳דור הפלגה׳ אחד מסוים, כי אם ׳עשרה דורות פלגה״׳. אבל אותנו מעניינת השאלה: מה הייתה תגובתו של אברהם בארבעים ושמונה שנותיו בהם היה עד למעשה דור הפלגה? ניחא נח כפי שהערנו בהערה הקודמת, אבל אברהם? מה פירוש ״קיבל שכר כולם״ ובזכות מה? האם לחם בדעותיהם ומעשיהם? האם הוכיח אותם? ולאוהבי המספרים הסמליים, אברהם נולד בשנת 1948 לבריאת העולם.

[11] לא סביר, אומר ר׳ יוסי, שהפילוג היה בתחילת ימיו של פלג, שהרי נולד אחריו אח צעיר ממנו, יקטן, שיצאו ממנו שלוש עשרה משפחות המפורטות עוד בסוף פרק י, לפני סיפור המגדל. ולא סביר שזה אירע ״אי שם״ במהלך חיי פלג שהרי מטרת התורה היא לפרש ולא לסתום ולהעלים.

[12] דרשת ר׳ יוסי מזכירה את המקבילה בבראשית רבה לז ז: ״ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ, רבי יוסי אומר: הראשונים ע״י שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמם לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו, אנו מוציאין לשם אבותינו. רשב״ג אומר: הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש, היו מוציאין לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקודש אנו מוציאין לשם אבותינו. א״ר יוסי בן חלפתא: נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע״. פלג קשור בפילוג העולם ומה שחשוב לענייניינו הוא שדרשת ר׳ יוסי בסדר עולם רבה נלחמת באפשרות שהפילוג אירע בתחילת ימי פלג (אולי שנה שנתיים קודם) ולכן קראו לו פלג, או שהוא אירע באמצע ימיו (ולכן אולי שונה שמו). דרשת ר׳ יוסי עומדת על כך שרק בסוף ימיו של פלג נתפלגה הארץ וזוהי רוח הקודש והנבואה שנצנצו בעבר אביו שנתן לו את השם פלג. כבר בלידתו. מה ששוב חשוב לנו הוא שדרשת ר׳ יוסי מחזקת את מיקום אברהם בתוך תקופת דור (דורות) הפלגה (לקראת סופה). ואנחנו מנסים למצוא מקורות שילמדו אותנו מה היה יחס אברהם לדור זה, שבתוכו חי. כיצד הגיב למעשיהם.

[13] שיטת ריש לקיש שאברהם הכיר את בוראו כבר בגיל צעיר למדי (החשבון של גיל שלוש מחושב לפי זה שאברהם חי 175 שנה, הורד מהם 3 ותקבל 172 כמנין עק״ב שנים של אמונה), מצויה גם בדבריו הידועים של הרמב״ם בהלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה ג: ״כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה: היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו״. אבל הרמב״ם מזכיר שם גם את גיל ארבעים (לא 48) בו אברהם הגיע לבשלות האמונה ו״הכיר את בוראו״. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו דרכו של אברהם לאמונה בפרשת לך לך, אך לא עמדנו על טיבו של

מסכת עבודה זרה דף יח עמוד ב – נמנע מלהצטרף לבוני המגדל

אמר רב שמואל בר נחמני א״ר יונתן: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים – זה אברהם אבינו, שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה, שרשעים היו, שנאמר: הבה נבנה לנו עיר ...[14]

המדרש הגדול פרשת נח, יא ג – מתעמת עם בוני המגדל

״ויאמרו איש אל רעהו״ ... מה עשו? היו מלבנים לבנים ושורפים אותן כיוצר חרס, והיו בונים את העיר והמגדל עד שבנו אותו גבוה כשבעה מילין ומעלותיו במזרח ובמערב. אלו שהיו יורדין, היו יורדין ברוח מערבית. ואלו שהיו מעלין את האבנים, היו מעלים אותם ברוח מזרחית. ואם היה אדם נופל ומת, אין משְׂימים לבם עליו. ואם הייתה לבינה נופלת, היו בוכין ואומרין: אוי לנו! אימתי תעלה אחרת תחתיה.[15]

ועבר אברהם אבינו והוא בן ארבעים ושמונה שנים באותה שעה, וראה אותן והלעיג בם וקיללן בשם אלוהיו, שנאמר: ״בלע ה׳ פלג לשונם״ (תהלים נה י). ומאסו דבריו כאבן שהיא מושלכת על פני השדה. ועליו הכתוב אומר: ״אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה״ (תהלים קיח כב).[16]

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן כד – מתווכח ולבסוף נפרד מהם

״ויסע משם אברהם״ (בראשית כ א)[17] – זהו שאומר הכתוב: ״לא ישבתי עם מתי שוא וגו׳, שנאתי קהל מרעים וגו׳ ״ (תהלים כו ד ה). לא ישבתי עם מתי שוא - אלו אנשי המגדל שהיו מתי שוא, הלכו ואמרו לאברהם: בוא ותשב אתנו שאתה גיבור. שאנו רואים להקב״ה שישב לו למעלן, והניח אותנו למטן ... אמר להם אברהם: ומה אתם מבקשים מן הקב״ה שיושב למעלה, שמא אמר לכם לכו ויגעו ופרנסו אותי?[18] הוא בורא והוא מפרנס, הוא עשה והוא סובל, מה אתם מבקשים ממנו? ״ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל״ (בראשית יא ד), ונשים עבודה זרה שלנו למעלה הימנו, ונעשה עמו מלחמה ... אמר להם אברהם: למה כל אלה? אמרו לו: שלא יעשה לנו כמו

גיל ארבעים ושמונה דווקא. והנה עפ״י סדר עולם רבה החשבון הוא ברור. בשנת 48 לחייו של אברהם אירע פילוג העולם והפצת בני ארץ שנער. והרי לנו סיפור חליפי לשבירת הפסלים של אברהם כמקור לאמונתו בקב״ה (גם הוא בדברינו הנ״ל). אך עדיין נשאל, מה בדיוק במעשה דור הפלגה גרם לאברהם להכיר בבורא עולם? האם הפצת העמים איש למקומו, דרכו ולשונו, היא שהולידה אצלו את התודעה וההכרה שהוא צריך לצאת אל עבר חדש, ללכת למקום, דרך ולשון חדשים? (ראו מדרש ספרי ומדרש תנאים על הפסוק ״בהנחל עליון גויים בהפרידו בני אדם״ בשירת האזינו שמדבר על הפצת דור הפלגה ומזכיר גם את אברהם).

[14] ובספרי זוטא (במדבר) כז א: ״ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד, הא כל אדם כשר שעומד בתוך השבט הרי זה שבח לכל שבטו, קל וחומר לביתו, קל וחומר לגופו, קל וחומר למשפחתו, קל וחומר לבית אביו ... כל אדם כשר שעומד בתוך דור רשע, זכה ליטול שכר כולו. נח עמד בדור המבול, זכה ליטול שכר כולו. אברהם עמד בדור הפלגה, זכה ליטול שכר כולו. לוט עמד בדור סדום, זכה ליטול שכר כולו. אֵלוּ עמדו בדור המדבר, זכו ליטול שכר כולו״. אברהם מושווה לצדיקים רבים שלא התפתו ללכת בדרכי דורם הרשע, וחזרנו למוטיב של ״נוטל שכר כולם״, הפעם תוך אזכור ברור שאברהם ״עמד בדור הפלגה״. ראו גם מדרש בראשית רבה כב ו שאברהם מנהל מלחמה ביצר הרע: ״ ... כך כמה דורות איבד יצר הרע: דור אנוש, ודור הפלגה, ודור המבול. כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת, התחיל מכתתו״. ורש״י בפירושו לפסוק באיוב ל יט: ״הֹרַנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל כֶּעָפָר וָאֵפֶר״, מביא את מדרש תנחומא שאיוב קובל על הקב״ה שדן אותו ״כרשעי דור הפלגה״, בעוד שהוא סבור שהוא צדיק כאברהם ״שקרא עצמו עפר ואפר״. אז זו גדולתו של אברהם בדור הפלגה? שנשאר צדיק ולא נסחף אחרי רשעי אותו הדור? שהיה 'צדיק בדורותיו' כמו נח? שנלחם ביצר הרע הפנימי שלו? איפה אברהם שיודע להילחם ולהתעמת עם אלהים ואדם ומלכים כשצריך?

[15] המדרש הגדול הוא מדרש מלקט (בדומה לילקוט שמעוני ואחרים) והקטע הזה נלקח, כך נראה, מתוך תיאור בניית המגדל בפרקי דרבי אליעזר פרק כד או מתוך מדרש בראשית רבתי פרשת נח ״הבה נלבנה לבנים״.

[16] זה מהמדרשים הברורים בהם אברהם מתעמת עם אנשי המגדל. אברהם רואה את השחיתות האנושית חברתית של דור הפלגה וזה מה שגרם לו למרוד בהם ולצאת לדרך חדשה (הקללה – הנוסח ״וקילל בשם אלוהיו״ קצת חריף וצורם. השוו עם הנוסח של בראשית רבה ל ח: ״אחד היה אברהם וירש את הארץ ... שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה״). יש להעריך מדרש זה על רקע כל המדרשים הדנים בהבדל בין דור המבול ודור הפלגה ושואלים מה ביניהם. ראו דברינו בין דור המבול לדור הפלגה בפרשת נח והמדרשים שהבאנו שם. מדרשים אלה מדגישים שדור המבול היה נגוע בשחיתות חברתית ״ותימלא הארץ חמס״, בעוד שדור הפלגה מסמל כפירה אידיאולוגית (אותה נראה להלן), ואע״פ כן, העונש של דור המבול היה קשה יותר. מדרש שואל: ״אי זו קשה? זה שאומר למלך: או אני או אתה בפלטין, או זה שאומר: אני בפלטין ולא אתה! בודאי זו קשה, שאומר למלך אני בפלטין ולא אתה. כך, דור המבול אמרו: מה שדי כי נעבדנו, דור הפלגה אמרו: לא כל הימנו שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים! ... אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה! אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל ... לפיכך לא נשתייר מהן פליטה״. בא המדרש הגדול ואומר בדיוק ההפך. הזלזול הנורא בחיי אדם והחמדנות החומרית של דור הפלגה הם שהביאו את אברהם להתקומם כנגד סביבתו וסללו את דרכו לאמונה.

[17] ראו הפסוק המלא בראש פרק כ בהליכת אברהם לאבימלך מלך גרר לאחר הפיכת סדום: ״וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר״. לדרשן אין שום היסוס לקחת פסוק זה מפרשת וירא (!) ולהשליכו אל דור הפלגה! (וגם אם נאמר שהמעתיקים בלבלו פסוק זה עם הפסוק בבראשית יב ט: ״וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה״, עדיין הנושא דורש הסבר). אפשרות אחת היא שמסעו של אברהם גם בתוך ארץ כנען יותר ויותר דרומה, מסמל את ההיפרדות הבלתי נגמרת עם ארץ שנער מוצאו משם הוא מבקש להתרחק. אפשרות נוספת, היא שעניין סדום מחובר לדור המבול ודור הפלגה ומשלים אותם, כפי שנראה להלן.

[18] שזה פן נוסף בסכנה של עבודת הקרבנות. ראו בתהלים פרק נ: ״לֹא עַל זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָּ וְעוֹלֹתֶיךָ לְנֶגְדִּי תָמִיד: לֹא אֶקַּח מִבֵּיתְךָ פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים: כִּי לִי כָל חַיְתוֹ יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי אָלֶף: ... אִם אֶרְעַב לֹא אֹמַר לָךְ כִּי לִי תֵבֵל וּמְלֹאָהּ״, ובדברינו על דברי עולה וזבח בפרשת צו.

שעשה לראשונים. אמר להם: הָנָחְתֶּם ״מגדול עוז שם ה׳ ״ (משלי יח י), ואתם אומרים נעשה לנו שם? מה עשה להם הקב״ה? הפיצם .. ואברהם לא היה לו עסק עמהם ... התחיל אברהם לומר ״לא ישבתי עם מתי שוא וגו׳, שנאתי קהל מרעים״. לכך נאמר: ״ויסע משם אברהם״.[19]

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות מט (בראשית י יא) – ארבעה החסידים

ארבעה חסידים היו שם בדור הַפְּלַגָּה: שם, ועבר, ונח, ואברהם. שם ועבר ואברהם הטמינו עצמן. אשור פירש מהם, שנאמר: ״מן הארץ ההיא יצא אשור״, אל תקרי מן הארץ ההיא, אלא מן העצה ההיא. הלך ובנה נינוה, לפיכך חמל עליו בימי יונה ולא הפכה. אבל נח עמד ומסר עצמו על קדושת השם והיה מוחה בהם, ולא קבלו ממנו. ילמדנו.[20]

רד"ק בראשית פרק יא פסוק א – החכמים והצדיקים פורשים

ודברים אחדים - הסכמה אחת היה להם ... ללכת בארץ ולבקש להם מקום רחב ידים וישכנו שם כולם ולא יפוצו הנה הנה בהיותם לעם רב. והיה זה שלש מאות וארבעים שנים אחר המבול. בהסכמתם זאת בנראה לא היו נח ובניו שם ועבר ויפת, כי חכמים וצדיקים היו. וכן היו באמת חכמים רבים בדור, כי החכמות כמו שכתבנו חוברו בזמנים ההם עם אורך שנות האנשים היחידים ההם. וספרי החכמות אשר חברו עד המבול היו ביד נח ובניו. גם נח שהאריך ימים וכן שם בנו אי אפשר שלא חברו ספרים בחכמות. גם אברהם אבינו היה אז בדור הפלגה בן ארבעים וחמש שנים, ובאמת חכם גדול היה ובן ארבעים שנים הכיר את בוראו כדברי קצת רז״ל ...[21]

---

[19] מדרש זה הולך בדרכו של מדרש בראשית רבה שמתאר את הכפירה האידיאולוגית של אנשי המגדל שהתריסו כלפי שמיא: ״לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים. אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו וניתן חרב בידה ותהא נראית כאילו עושה עמו מלחמה״. בהיבט זה, היו אנשי דור הפלגה קשים מדור המבול: ״אמר ר׳ אלעזר: אי זו קשה? זה שאומר למלך: או אני או אתה בפלטין, או זה שאומר: אני בפלטין ולא אתה! בודאי זו קשה, שאומר למלך אני בפלטין ולא אתה״ – למרות שבסופו של דבר גם מדרש בראשית רבה מסכים שהשחיתות המוסרית של דור המבול הייתה חמורה מהכפירה הדתית של דור הפלגה. אברהם עונה להם במישור זה ומנסה לשכנע אותם לא למרוד בקב״ה אשר זן ומפרנס וסובל את העולם. אך כשהוא רואה שאין טעם בוויכוח ולא יוכל לשכנע אותם, הוא פורש ונוסע משם. יציאתו של אברהם מאור כשדים ללכת ארצה כנען הייתה בעקבות הכרתו שאין טעם בוויכוחי סרק אידיאולוגים עם דור הפלגה. מה שמעניין בדו-שיח הזה הוא שאנשי דור הפלגה לא היו כופרים גמורים. הם הסכימו שיש אלוה חזק שם למעלה. כזה שאי אפשר לראותו. הם לא עושים ממנו עבודה זרה, אלא מנסים להילחם בו - בעבודה זרה שהם יצרו, ונותנים חרב בידה. מעין כפירה מודרנית מטריאליסטית! כנגד מטריאליזם זה יוצא אברהם, משם באה ההכרה בכך שיש בעל בית, יש ״בעל הבירה״. וכדברי פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת לך לך פרק יב: ״ומתוך דור הפלגה יצא אברהם, התחיל מהרהר בלבו ולאמר: תאמר שהעולם בלא מנהיג? הציץ עליו הקב״ה ואמר לו: אני ראשון ואני אחרון, אני אדון העולם״.

[20] ראו דברינו צדיק בדורותיו, בפרשה זו, שם חתמנו במדרש זה שהוא אולי מהמדרשים החזקים בזכותו של נח. לאורו, אנחנו משנים את מה שכתבנו בהערה 9 לעיל. מי שלא הציל את דורו אבל חווה את הטראומה הגדולה של המבול, והשביע את הקב״ה שלא יהיה עוד מבול לשחת הארץ, וכל מה שפירטנו בהערה 9, עומד בפרץ בדור הפלגה ומנסה להניא את אנשי המגדל ממעשיהם. מדרש זה יוצר קשר מיוחד של פרשת נח ודור הפלגה עם ספר יונה ופרשת העיר נינוה. סירובו של יונה לצאת לשליחות היא פגיעה ברצונו של הקב״ה לשלם גמול למי שפעל כראוי ופרש מהעצה הרעה של אנשי המגדל. סירובו של יונה לצאת לשליחות זו הוא גם סירוב להביט בהיסטוריה מעבר לכתף של אברהם אבינו ולהבין למה נכתבו פרשות בראשית ונח ולא התחילה התורה מאברהם. ראו בהקשר זה גם מדרש בראשית רבתי פרשת נח י יא עמוד 59, תשובת הקב״ה ליונה שקובל על השליחות לנינוה: ״איני עושה זה, אלא שאני פורע מה שעשה זקנם עמי שהניח ארצי ויצא בשביל כבודי, שנאמר: מן הארץ ההיא יצא אשור. אברהם נצטער בשבילי ויצא ברגליו, אף אתה קום לך אל נינוה ברגליך״. חזרה לנושא שלנו, ראו פירוש אבן עזרא בראשית פרק ו פסוק ט: ״בדורותיו - בדורו בעת המבול, ובדורות שהיו אחריו, כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ״ח שנה. והסימן הוא: ואברהם אבינו בן נ״ח כאשר מת נח״. מעבר לסימן הסמלי והדרשני, יש כאן אמירה ברורה חקוקה באבן: נח הוא הדוגמא לאברהם. אברהם לא התחיל מאפס. בדור הפלגה הוא התחבא והטמין עצמו. נח קידש שם שמים וממנו למד אברהם. בשנת נ״ח לחיי אברהם נפטר נח ואברהם ממשיך את דרכו, אבל במקום אחר. כך לפחות עפ״י פירוש אברהם (אבן עזרא) בשילוב ועזרה ממדרש ילמדנו.

[21] עפ״י פירוש רד״ק, דור הפלגה לא היה דור רשע ומושחת כדור המבול (וכסדום להלן), אדרבא הוא היה דור דעה שבו חוברו ספרים בידי ״חכמים רבים בדור״. כיוון שאנשים האריכו לחיות שנים רבות, וודאי שצברו ידע, החכימו הרבה וכתבו ספרי חכמה רבים. נראה שרד״ק מייחס לדורות הללו חכמות יסוד שמקורם בתרבויות העתיקות כחשבון, אסטרונומיה, המצאת הכתב, לוח השנה, גיאומטריה והנדסת בניינים ועוד. ספרי חכמה אלה היו בידי נח ובניו ומשם עברו בשרשרת הדורות. גם אברהם נמנה על שרשת החכמים ההם ואולי מחכמה זו גם הגיע להכרה בבורא עולם. חכמים אלה ידעו ש״ההסכמה״ לרכז את כל בני האדם במקום אחד ״ישכנו שם כולם ולא יפוצו הנה והנה״, היא לא נכונה. הם ידעו ״שהאל ברא הארץ אלא לישבה כולה או רובה״. ״וידעו גם כן כי ברבות בני אדם לא יכילם מקום אחד כבקעת בבל או גדולה ממנה״. אלא שנוצרה הסכמה עממית כללית שהחכמים לא יכלו להתנגד לה והציבור הרחב לא נשמע להם. וכדברי רד״ק שם: ״ההסכמה ההיא היתה בטלה בעיני חכמי הדור ההוא, אלא שעל כרחם נטו אחר הרוב שלא היו חכמים, לבנות העיר והמגדל. ולפי שהיו כולם מדברים שפה אחת היו יותר קרובים להיות בהסכמה אחת״. מה עשו החכמים: נח ובניו ועבר נינו של שם ובתוכם אברהם? הפסיקו להתווכח עם ״ההסכמה ההמונית״ וויתרו. הפילוג וההפצה, עפ״י רד״ק אולי לא היו עונש כלל ונוצרו משום שבני אדם שלא הסכימו לקונצנזוס שהולך ומשתלט בעולם, ברובם החכמים, פשוט פרשו להם. לפיכך, גם אין לתמוה על כך שהחכמים והצדיקים לא הועילו להציל את דור הפלגה. הדברים קרו מעצמם. ושוב, כמו שהערנו בסוף הערה 13, עזיבת אברהם (תרח בשלב ראשון) את אור כשדים ״ללכת ארצה כנען״ אפשר שהייתה חלק מהתהליך הרחב של תפוצת העמים על פני תבל בעת פילוג דור הפלגה. כך או כך, אברהם הוא לא החכם היחידי שפרש מדור הפלגה. ראו דברינו שם ועבר אבות אבותינו. ואולי גם מלכיצדק שאברהם פוגש בארץ כנען שייך לחכמים האלה. ואולי גם תרח אבי אברהם שהוא שיזם את תחילת המסע לארץ כנען. ראו דברינו תרח סבנו וכן מי אתה מלכי צדק בפרשת לך לך.

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות פח (בראשית יח יז) – הקשר לסדום[22]

״וה׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה״ (בראשית יחי ז). א״ר לוי: למה גילה הקב״ה לאברהם? מפני שהיה אברהם מהרהר על דור המבול ועל דור הפלגה, שאי אפשר שלא היה בהם עשרים צדיקים או עשרה צדיקים שיתלה להם בזכותם. לפיכך אמר הקב״ה: גולה אני לו, שלא יהא אומר אף בסדום היו צדיקים. לא הספיק לומר, מיד: ״וה׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה״.[23]

רש"י בראשית פרק יט כ – אנשי צוער שבאו משנער נצלו

העיר הזאת קרובה - קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב, לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין. ומה היא קריבתה? מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו, והיא הייתה בשנת מות פלג, ומשם ועד כאן חמשים ושתים שנה.[24]

בראשית רבה לח י פרשת נח – אב המון גויים מחדש משפחות שאבדו בדור הפלגה

״ויפץ ה׳ אותם משם על פני כל הארץ״ (בראשית יא ח). ר׳ יהודה אמר: הלכו להם בני צור לצידון ובני צידון לצור, מצרים תופס את ארצו.[25] ר׳ נחמיה אמר: כל אחד ואחד תופס ארצו שהיה תחילת שבתו שם ולשם הוא חוזר. אלא מהו ״ויפץ״? שנכנסו כל הארצות בראשי תורים, והיתה כל אחד ואחד בולעת אנשי מקומה.[26] רבנן אמרי: אין ״ויפץ״ אלא ״ויצף״ - הציף עליהן הים, והציף שלושים משפחות מהן.[27] רבי לוי אמר: אין לך צרה באה לאדם, שאין לאחרים בה ריוח. אותן שלושים משפחות מהיכן עמדו? מאברהם: שש עשרה מקטורה ושתים עשרה מישמעאל. ואילו הן שתיים האחרות? ״ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך״ (בראשית כה כג).[28]

שבת שלום

וגשמים בעיתם וכתיקונם[29]

---

[22] מדור המבול והפלגה פלגנו שתי פרשות קדימה, לסדום. אברהם כבר קיים את ״לך לך״ והוא כעת ״בארץ אשר אראך״. אבל אירועי הארץ ממנה בא אינם מרפים. סדום מתחברת לדור הפלגה ולדור המבול (ולדור אנוש).

[23] היינו שהקב״ה ידע מה בלבו של אברהם והקדימו. מדרשים רבים יש על הפסוק ״המכסה אני מאברהם אשר אני עושה״, בו הקב״ה מגלה לאברהם שהוא מבקש להפוך את סדום ועמורה (ומצפה לראות את תגובתו). רבים מהם מדגישים את עמידתו האיתנה של אברהם כנגד הגזירה, עד כדי דברים בוטים שהוא אומר לקב״ה: ״חלילה לך – חולין הוא לך״ ועוד. ראו דברינו המכסה אני מאברהם וכן חלילה לך מעשות כדבר הזה, בפרשת וירא. בחלק ניכר של המדרשים אברהם קובל: ״נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה״ (ראו בדפים שם וכן השבועה לנח). ואף כאן משתמע שההרהור של אברהם על כך שלא ייתכן שלא היו בדור המבול והפלגה מספיק צדיקים שיצילו את דורם, לא היה הרהור קל. מדרש ילמדנו הנ״ל הוא בין היחידים שמזכיר בהרהורי אברהם גם את דור הפלגה (וכך גם מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן י: ״אמר אברהם ... שלא יאמרו באי עולם כך אומנתו שהוא מאבד את הדורות במדת אכזריות, איבד דור אנוש, ודור המבול, ודור הפלגה, אינו מניח אומנותו״). אפשר שמדרש זה לא מסכים עם הדעות שהבאנו לעיל, כולל מדרש ילמדו הקודם, והוא סבור שאברהם לא נכח בתקופת דור הפלגה ושמע עליהם כמו ששמע על דור המבול (ישירות מפי נח לשיטות רבות). אבל אם נאמר שגם מדרש זה מסכים, כמדרש ילמדנו לעיל וכמדרשים הרבים האחרים שאברהם חי בתקופת דור הפלגה (בסופה), אזי הרהורי אברהם על מה שאירע בדור הפלגה מקבלים עוצמה ותהודה חזקים. האם הרהוריו בסדום הם גם על הרהוריו או חוסר הרהוריו בדור הפלגה? איזו תפילה נשא אברהם על דור הפלגה אם בכלל? האם גם שם ביקש על שלושים, עשרים ועשרה צדיקים (והוא בתוכם) ולא נענה? האם משם למד אברהם לבקש על צדיקים שיצילו את העיר או את העולם וחזר וביקש גם בסדום למרות שלא נענה בדור הפלגה? או שמא ההפך, שם לא ביקש אברהם וכעת, בסדום הוא מתקן!

[24] החשבון שרש״י עושה, שכל ההפרש בין עונש דור הפלגה וסדום הוא 52 שנה בלבד, מחדד את אזכור דור הפלגה בהקשר עם סדום. אברהם יוצא מאור כשדים עקב עבודה זרה שהייתה שם, כולל מעשה דור הפלגה ובארץ כנען הוא נתקל באנשי סדום! אזכור דור המבול הוא אירוע היסטורי (שאברהם שמע מנח שהרי היו להם שנים משותפות). אבל דור הפלגה הוא דבר שאברהם ראה במו עיניו. אך דא עקא, ש״העיר הקרובה״ עליה מדובר היא צוער! מי שמבקש על צוער: ״הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי״, הוא לוט! והוא נענה! אברהם שביקש על כל ערי הכיכר לא נענה, אולי כשם שלא נענה בדור הפלגה (אם התפלל בעבורם). לוט שאמנם ביקש על עצמו ״ותחי נפשי״, הוא שהציל בסופו של דבר לפחות את העיר מצער שתושביה זה מקרוב באו לארץ כנען מארץ שנער בעקבות פילוג העמים והפצתם בדור הפלגה. הם ניצלו!

[25] בתהליך הפצת העמים העקבות הפסקת בניית המגדל, היו עמים שחזרו למקומם לפני תחילת הבנייה והיו שהחליפו מקומם.

[26] תורים הם ראשי הרים מחודדים ובולטים ומהם יצאו כעין טריזים שבהם נמשכו העמים כל אחד חזרה למקומו.

[27] ונאבדו במעין מבול משני. משפחות כאן במובן של עמים או שבטים כלשון המקרא בספר בראשית בפרט.

[28] סוף דבר, שלושים המשפחות שיצאו מאברהם וקיימו הבטחת הקב״ה אליו: ״אב המון גויים״ הם פיצוי לשלושים המשפחות שנאבדו בבליעות אדמה או הצפות מים בעקבות דור הפלגה. שימו לב שבתורה אין שום עונש של כיליון לדור הפלגה. ואחת משלושים המשפחות הם בני ישראל. כך מצאנו קשר לא רק של אברהם לדור הפלגה, אלא גם של יצחק וגם של יעקב – של עשו הוא לימים מלכות רומא ושל בני ישראל/יעקב.

[29] חיכינו עד שאחינו בני בבל ושאר גלויות יחזרו בשלום לביתם (תענית פרק א משנה ג) ובז׳ בחשוון נתחיל לשאול על הגשמים בברכת השנים: ותן טל ומטר. ראו פירוש דעת מקרא לתהלים פרק פד: ״מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ ה׳ צְבָאוֹת: נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה׳ לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל חָי ... עֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה״, שהוא מפרש כתפילתם של עולי הרגל, בפרט בחג הסוכות שבסוף הקיץ, אשר עוברים בעמק הבכא ״העמקים החרבים והיבשים, בדרכם לירושלים ומייחלים לגשם הראשון שיבוא וישוקק את הארץ ... גשם המורה אשר יתן ברכה לארץ ... והיא תפילתם של העולים לבית המקדש שבדרכם היו

מחלקי המים

אומרים דברי תחנונים ומתפללים על גשמי ברכה״. אם כך, התחשבות בני ארץ ישראל בבני חו״ל החוזרים לביתם בתום חגי תשרי, היא השבת גמולם הטוב. תקנת חכמים לעכב את שאלת הגשמים ופרק פד בתהלים הם שני צדדים של אותה מטבע.